

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дн Орлин Стаменов Събев

Институт за балканистика с Център по тракология „Проф. Ал. Фол“ - БАН

за дисертационен труд от **Милена Петкова Колева-Звънчарова** за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ на тема „Непознатото наследство: валидиране на знания и умения за опазване и социализиране на документални и книжовни ценности“, с научен ръководител проф. дн Иван Кабаков, в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, СУ „Св. Климент Охридски“, Философски факултет, Катедра „История и теория на културата“, докторска програма „Културология“

Милена Петкова Колева-Звънчарова покрива минималните наукометрични показатели за съответното професионално направление, посочени в Правилника на МОН за прилагане на ЗРАСРБ, а именно: 50 точки за дисертационен труд (група А) и 40 точки за публикувани 4 статии при изискуем минимум от 30 точки (група Г).

Представеният от нея дисертационен труд с общ обем от 256 стр. се състои от увод, четири глави, заключение, библиография, справочен апарат, приложения.

Уводът започва с изясняване на темата на изследването: „валидирането на знания, умения и компетентности, които са формирани предимно в практиката чрез неформално обучение и самостоятелна подготовка“ като надграждащ елемент от професионалната подготовка и развитие в опазването и социализирането на културното наследство. Подчертава се необходимостта от подобно изследване – повишеният обществен интерес към културното наследство, липсата на адекватна университетска подготовка на специалисти според изискванията и предизвикателствата в реална професионална среда, недостатъчният брой кадри в тази сфера, необходимостта от регламентация на нови професии, свързани с нея, недостатъчният брой изследвания.

Авторът си поставя за задача да изследва темата през призмата на съдържанието и значението на колекциите, съхранявани в отдел „Ориенталски сбирки“ на НБКМ, където тя е имала възможност да натрупа професионален опит. Изхождайки именно от този опит, тя установява разминаването между учебната подготовка и реалните професионални предизвикателства в конкретна институция, призвана да опазва и

социализира част от културното наследство в страната. Тук, според нея, остро се появява необходимостта натрупаните в практиката професионален опит, компетентности и знания да бъдат адекватно и институционално валидирани (сертифицирани), за да мотивират специалистите в тяхното професионално развитие, усъвършенстване и кариерно израстване.

В увода са изяснени понятията, с които авторът борави в дисертацията, например „документално и книжовно културно наследство“ и „валидиране“. Използваните в подготовката на труда следователски методи включват: документално проучване, изследване на конкретни случаи (case study), анкети, интервюта, наблюдения.

Работната хипотеза на автора е следната: „валидирането като част от професионалното развитие има потенциал да допринесе за повишаване и поддържане на качеството на дейностите по опазване и социализиране на културното наследство.“

В първата глава, посветена на „непознатото“ културно наследство, се разглежда понятието „културно наследство“ в светлината на правно-нормативната уредба на европейските наднационални структури и на Република България. Проследена е в теоретичен план взаимовръзката на индивидуално, колективно и национално ниво между културното наследство и културната идентичност, културната памет. Изтъкната е ролята на институциите, отговорни за опазването и социализирането на културното наследство за това то да бъде споделено, опознато, помнено, предавано и възприемано (макар и селективно) от поколение на поколение.

Авторът проследява нормативната уредба за културното наследство в Европейския съюз (Нова европейска програма за култура, 2018 г.) и в Съвета на Европа (Европейска културна конвенция, 1954 г.; Рамкова конвенция за значението на културното наследство за обществото, 2005 г.; Европейска стратегия за културното наследство, 2018 г.), като същевременно обръща внимание и на съвременните предизвикателства, свързани с дезинтеграционни процеси (Брекзит), здравни кризи (пандемията от ковид-19), хуманитарни проблеми (засилен „неевропейски“ имигрантски поток). Подчертава се, че културното наследство се явява ключов фактор в постигането на обща „европейска“ идентичност. С оглед на темата на дисертацията авторът акцентира върху онези части от нормативната уредба, които подчертават необходимостта от обучение за поддържане и предаване на знания и умения, „които сами по себе си представляват форма на наследство“ (с. 29). Подчертавайки, че европейската нормативна уредба невинаги е прилагана на национално ниво, по-нататък

авторът се спира подробно на нормативната уредба за културното наследство в Република България. По-специално внимание е отделено на Закона за културното наследство от 2009 г., в който архивните (документалните) и книжовните (литературни) паметници (ценности) са обособени като отделен тип културно наследство, равнопоставен на останалите дефинирани в закона типове. Като недостатък на нормативната уредба авторът изтъква липсата на синхрон в употребяваните термини и дефинираните понятия, а като характерна слабост в прилагането на нормативната уредба това, че бидейки обединени в отделен, но общ тип наследство, двата вида писмени паметници – архивни и книжовни, се администрират в рамките на общи структури (например отдел „Ориенталски сбирки“ на НБКМ), което затруднява профилирането на специалистите и тяхната специфична подготовка и квалификация.

По-нататък в главата са разгледани институциите на паметта – музеи, архиви, библиотеки, и тяхната роля в опазването и социализирането на архивното и документалното културно наследство. Специално място е отделено на научните изследвания като форма на опознаване, осмисляне, полемизиране и адресиране към институциите и обществото на това наследство. Представени са теоретичните проучвания на Ани Гергова, а по отношение на фондовете на отдел „Ориенталски сбирки“ на НБКМ многобройните изследвания на български ориенталисти, арабисти, иранисти, османисти, историци, архивисти. Основен проблем в тази сфера, както подчертава авторът, продължава да бъде от една страна неподходящата и неадекватно оборудвана материална база за съхранение на това наследство, а от друга – липсата на изработен механизъм и програма за продължаващо обучение и повишаване на квалификацията на персонала. Тук авторът стига до заключението, че хроничната липса в последните години на достатъчен брой подготвени специалисти води до „компромис в качеството на дейностите“ (с. 55) – несистематична обработка на документите, бавен процес на дигитализирането им, незадоволителна и в голяма степен недостъпна за ползвателите каталогизация и пр. Тези недостатъци допринасят, заключава авторът, това наследство да остане малко познато и дори „непознато“.

Във втората глава, озаглавена „Основни подходи и дейности в областта на документалното и книжовното културно наследство“, се проследява мястото на знанието и експертната компетентност в теоретичния модел за опазването и социализирането на културното наследство, както от гледна точка на европейската и българската нормативна уредба, така и от гледна точка на практическото им

приложение. Въз основа на анализ на проведените с лица, работещи в НБКМ, анкети авторът стига до заключението, че професионалното им изграждане като експерти в тази област е „плод на лична амбиция и мотивация“ и на „самостоятелното учене“ (с. 87). Затова се изтъква нуждата от институционална „системна, последователна, целенасочена подкрепа“ (с. 88). Заключението на автора е, че липсата на такава подкрепа има двупосочен негативен ефект – върху квалификацията на специалистите и върху капацитета на институциите.

В третата глава – „Валидиране на знания, умения и компетентности в областта на културното наследство“, на преден план се извежда важността на валидирането (сертифицирането) на резултатите от формалното или неформалното продължаващо обучение („учене през целия живот“) съобразно определени стандарти. Подчертава се, че в България липсва национална система за валидиране на резултати от неформално и извънинституционално (самостоятелно) образование и обучение. Авторът разглежда този проблем в рамките на сложната взаимовръзка между наличието на институционална стратегия за развитието на кадрите, създаването на индивидуални планове (структуриране) за професионално развитие, мотивацията на участниците в този процес. Проблемът с въвеждането на такова валидиране е комплексен – то изисква съответната нормативна уредба: професията да е призната в класификатора на професиите, да има разписани държавни образователни стандарти, институцията да е оторизирана да издава сертификати (тоест да валидира). Авторът заключава, че е необходимо въвеждането на „нов модел за валидиране на знания, умения и компетентности в областта на културното наследство, който да е *независим* от системата на професионално обучение“ (с. 141).

След повече или по-малко теоретичните и по-общии наблюдения, анализи и изводи в първите три глави, в четвъртата глава, чието заглавие е оформено в следната въпросителна форма: „Ще помогне ли валидирането за опазването, социализацията и управлението на културното наследство: случаят „Ориенталски сбирки“, авторът се спира на измеренията на проблема и предлага варианти за неговото решаване в една конкретна институция. В тази глава въз основа на личен професионален опит авторът анализира възможността за валидиране на „наученото по неформален и самостоятелен път“ от служителите в отдел „Ориенталски сбирки“ на НБКМ. Тя подчертава, че спецификата на съхраняваните в отдела документални и книжовни паметници изискват наличието на кадри със специализирана и допълнителна подготовка, но че в последните години се усеща хроничен дефицит на такива специалисти. Тя проследява

подробно създаването и развитието на отдела през годините, привличането на необходимите тесни специалисти, изграждането и укрепването на капацитета на звеното. Подчертава се, че трудността с подsigуряването на достатъчно кадри и изграждането на необходимия капацитет се дължи на изключително големия обем на документалното и книжовното наследство, което се съхранява в отдела. Следователно предизвикателствата са както от качествено естество (нужни са специалисти по арабски, персийски и османотурски език, както и по дипломатика и палеография, а също и кодикология), така и от количествено естество. Показани са слабостите във възприетите принципи на обработка, класиране и каталогизиране на документите и кодексите. Авторът заключава, че за „повече от 110 години не е създаден устойчив професионален капацитет“ (с. 163), тъй като провежданите квалификационни курсове са били спорадични и несистематични и се разчита повече на „ежедневна самоквалификация“, по изречение на Светлана Иванова (с. 165). Като важна особеност е подчертано несъразмерното разпределение между „производствената“ (обработка на материалите) и научно-изследователската дейност, като в последните години последната взема превес. Резултатът е потресавашо незадоволителен – досега са каталогизирани 500 от общо 4000 ръкописа, не е изготвен каталог на 2000 тома старопечатни книги, липсва цялостен опис на документите (500 000 архивни единици) (с. 172). От направените анкети със служители в отдела авторът заключава, че отсъства утвърдена система за обучение на новопостъпилите кадри, както и за последващо повишаване на квалификацията. Прави се констатацията, че „липсата на утвърдени правила и процедури, свързани с планирането, организирането, провеждането и отчитането на обучения за поддържане и повишаване на професионалната компетентност на персонала е изцяло отговорност на ръководството на НБКМ“ (с. 177–178). В тази връзка се предлага въвеждането на някои добри практики като назначаване на специалистите с конкурс, който да играе ролята не само на „входящо валидиране“ на подготовката и компетенциите на кандидата, но и на отправна точка за по-нататъшното му допълнително обучение; провеждане на специализирани курсове с привличане на лектори от други институции с необходимия капацитет; наставничество от по-опитните специалисти върху по-неопитните; създаване на система за валидиране на допълнителната квалификация. Авторът прави подробен анализ на положителните страни и на слабостите в процеса на валидиране. Като цяло се прави изводът, че въвеждането на система за валидиране би поощрило тясната специализация, ангажирането на институцията с професионалното развитие на кадрите ѝ,

интегрирането на индивидуалното професионално развитие с повишаването на капацитета на институцията.

В заключението на дисертационния труд авторът обобщава изложеното в отделните глави, подчертава основните си изводи и се прави препоръки за въвеждане на модела за валидиране на знания и умения.

В процеса на работата по труда авторът е консултирал 106 изследвания, 33 нормативни актове и политически документи, архивни материали на НБКМ и електронни ресурси.

Към дисертационния труд са приложени обобщените резултати от проведената анкета, петте интервюта с настоящи и бивши служители на отдел „Ориенталски сбирки“ в НБКМ, примерна методика за валидиране на знания, умения и компетентности, придобити чрез неформално и самостоятелно учене в отдел „Ориенталски сбирки“ на НБКМ, както факсимилета на някои административни документи.

Авторефератът в обем 29 стр. отразява адекватно съдържанието на дисертационния труд. Авторът има и пет публикации по темата, една от които е под печат.

Дисертационният труд демонстрира уменията на автора да провежда задълбочено, аналитично, проблематизиращо научно изследване, което отговаря на високите академични стандарти за придобиване на образователната и научна степен „доктор“. По същество трудът разглежда оригинална тема и има приносен характер както по отношение на анализа на генезиса, развитието и обхвата на поставения проблем, така и във връзка с предложените модели за неговото евентуално разрешаване в бъдеще.

С оглед на направените констатации изразявам убеждението си, че дисертационният труд на Милена Петкова Колева-Звънчарова на тема „Непознатото наследство: валидиране на знания и умения за опазване и социализиране на документални и книжовни ценности“ напълно отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и тя заслужава да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“.

20.01.2021 г.

Гр. София

Проф. дн Орлин Стаменов Събев
ИБЦТ при БАН